

PAŞI PESTE GRANİTE

Filozof, scriitor, publicist, compozitor, realizator de emisiuni de televiziune, editor, Roger Scruton (n. 1944) este una dintre cele mai marcante și mai originale personalități ale vieții intelectuale britanice. Scruton a fost profesor de filozofie la Colegiul Birkbeck din Londra și la Universitatea din Boston și a ținut cursuri la numeroase universități de prestigiu, între care Princeton, Stanford, Louvain, Oslo, Bordeaux și Cambridge. A fondat Grupul Conservator de Filozofie, care, în decursul anilor '70 și '80, a avut o puternică influență asupra curentelor de opinie din Marea Britanie. Articolele sale, pe teme politice, sociale și culturale, apar frecvent în presa engleză și americană. Roger Scruton a jucat un rol important în trezirea interesului, în Occident, asupra situației disidenților din țările comuniste, fiind decorat pentru sprijinirea rezistenței anticomuniste de către președintele ceh Václav Havel. Cărțile lui au fost traduse în peste 20 de limbi.

Cărți: Land Held Hostage: Lebanon and the West, An Intelligent Person's Guide to Modern Culture, Modern Philosophy: An Introduction and Survey, Thinkers of the New Left, The Aesthetics of Music, The West and the Rest, Beauty, The Uses of Pessimism and the Danger of False Hope.

ROGER SCRUTON

CULTURA MODERNĂ

pe înțelesul oamenilor inteligenți

Traducere din engleză și note de
DRAGOȘ DODU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Emilia Ionașcu, Carmen Petrescu
Corector: Elena Dornescu

Tipărit la Proeditură și Tipografie

Roger Scruton
An Intelligent Person's Guide to Modern Culture
Duckworth Publishers
© 1998 by Roger Scruton

© HUMANITAS, 2011, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCRUTON, ROGER

Cultura modernă pe înțelesul oamenilor inteligenți / Roger Scruton;
trad.: Dragoș Dodu. – București: Humanitas, 2011
Bibliogr.
ISBN 978-973-50-2920-3
I. Dodu, Dragoș (trad.)
008

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

Și ce rămâne când și necredința s-a dus?

Philip Larkin, *Church Going*

Prefață

Cartea de față prezintă o teorie a culturii moderne și o apărare a culturii în forma sa înaltă și critică. Este imposibil să aperi convingător cultura înaltă în fața unei persoane total lipsite de cultură. De aceea voi presupune în continuare că cititorul meu este deopotrivă inteligent și cultivat. Nu trebuie să fie familiarizat cu întregul canon al literaturii occidentale, cu tot șirul capodoperelor muzicale și artistice sau cu reflecțiile critice pe care toate aceste lucruri le-au inspirat. Dar ar fi de folos să fi citit *Florile răului* de Baudelaire și *The Waste Land* (*Țara pierdută*) de T.S. Eliot. Voi presupune de asemenea o anumită familiaritate cu Mozart, Wagner, Manet, Poussin, Tennyson, Schoenberg, George Herbert*, Goethe, Marx și Nietzsche. În capitolele 6 și 7 critic două figuri culturale importante – Michel Foucault și Jacques Derrida. Am încercat, poate fără succes, să fac aceste critici inteligibile oamenilor care nu au citit, și poate nici nu intenționează să citească, Foucault și Derrida.

Cultura, așa spune, are un temei religios și un înțeles religios. Ceea ce nu înseamnă că trebuie să fii religios pentru a fi cultivat. Dar înseamnă că rostul faptului de a fi

* George Herbert (1593–1633), poet, orator și preot galez. Toate poemele care au mai rămas de la el sunt religioase, unele fiind folosite ca imnuri. V. ultimele două pagini din cap. 6. (*Notele de subsol aparțin traducătorului.*)

cultivat nu poate fi explicat, în cele din urmă, fără referire la natura și valoarea religiei. Această sugestie poate da naștere la controverse. Multor oameni le va părea absurdă. Mai mult, nu am găsit nici un argument decisiv în sprijinul ei, ci numai căi ținând de speculație și de gândirea asociativă. Cu privire la insuficiența a ce am scris, mă consolează faptul că orice altă încercare pe care o știu este la fel de nereușită.

Ceea ce urmează ar fi fost încă mai rău dacă n-aș fi beneficiat de criticile și sugestiile oferite de Fiona Ellis, Bob Grant, Jim Johnson și David Wiggins, așa că mă simt foarte îndatorat față de ei. Mai sunt îndatorat față de University College of Swansea, pentru că m-a invitat să țin J.R. Jones Memorial Lecture în 1993 – o parte din materialul ei l-am folosit în capitolul 11 –; față de Nexus Institute de pe lângă University of Tilburg din Olanda, pentru că m-a invitat să iau parte la două conferințe, una despre Wagner și cealaltă despre idolatrie, dându-mi idei pentru capitolele 6 și 7; curatorilor lui Peter Fuller Memorial Trust, pentru că m-au invitat să țin în 1995 Peter Fuller Memorial Lecture, care a fost prelucrată, rectificată și pe care am și retractat-o în capitolul 8; precum și față de University of Cambridge, pentru că m-a invitat să prezint Leslie Stephen Memorial Lecture în 1997, făcându-mă să ajung pe drumul care a dus la capitolul 9. O parte din acest ultim capitol a apărut în *City Journal* și îi sunt recunoscător editorului ziarului, Myron Magnet, pentru permisiunea de a refolosi materialul. Sunt recunoscător și editurii Faber and Faber pentru permisiunea de a cita din *Church Going* de Philip Larkin.

Malmesbury, vara lui 1998

Ce este cultura?

Conceptul de cultură a țâșnit, înarmat din creștet până în tălpi, din capul lui Johann Gottfried Herder la mijlocul secolului al XVIII-lea și a fost neconținut târât în lupte de atunci încoace. Pentru Herder, *Kultur* este sângele dătător de viață al unui popor, fluxul de energie morală care păstrează o societate intactă. Prin contrast, *Zivilisation* este spoiala de maniere, legi și pricepere tehnică. Națiunile pot împărtăși o civilizație, dar vor fi întotdeauna distincte în ce privește cultura lor, de vreme ce cultura le definește.

Această idee s-a dezvoltat în două direcții. Romanticii germani (Schelling, Schiller, Fichte, Hegel, Hölderlin) au interpretat cultura în felul lui Herder, drept esența definitorie a unei națiuni, o forță spirituală împărtășită, manifestă în toate obiceiurile, credințele și practicile unui popor. Cultura, susțineau ei, făurește limba, arta, religia și istoria, și-și pune pecetea pe cel mai neînsemnat eveniment. Nici un membru al societății, oricât de rău educat, nu este lipsit de cultură, deoarece cultura și calitatea de membru al societății sunt unul și același lucru.

Clericii au interpretat cultura în sensul său latin. Pentru Wilhelm von Humboldt, părinte fondator al universității moderne, aceasta nu însemna creștere naturală, ci *cultivare*. Nu oricine o posedă, deoarece nu oricine are timpul liber, înclinația ori capacitatea de a învăța ce e necesar. Iar printre oamenii cultivați, unii sunt mai cultivați decât alții. Scopul

unei universități este de a păstra și spori moștenirea culturală și de a o transmite următoarei generații.

Cele două idei ne însoțesc încă. Primii antropologi au adoptat concepția lui Herder și au scris despre cultură în înțelesul de corpus de practici și credințe care formează *identitatea de sine* a unui trib. Fiecare membru al tribului posedă cultura, întrucât asta cere însăși calitatea de membru al tribului. Matthew Arnold și criticii literari pe care i-a influențat (inclusiv Eliot, Leavis și Pound) l-au urmat pe Humboldt, tratând cultura drept proprietate a unei elite educate, o realizare ce presupune inteligență și studiu.

Pentru a evita confuzia, voi face distincția între „cultura comună“, cea descrisă de antropologi, și „cultura înaltă“, care e o formă de cunoaștere specializată. Asta nu ne spune însă ce este cultura înaltă, dacă e un lucru sau mai multe, sau dacă e marea valoare presupusă de Arnold și discipolii săi. E limpede, așadar, că trebuie să mă întorc la asemenea întrebări. Iar necesitatea e cu atât mai mare cu cât, spre deosebire de majoritatea oamenilor pe care-i întâlnesc, eu sunt de acord cu Mathew Arnold. După părerea mea, cultura înaltă a civilizației noastre conține o cunoaștere cu mult mai importantă decât orice poate fi dobândit prin canalele comunicării populare. E o opinie greu de justificat și cu care este încă și mai greu de trăit. Ea nu are alt argument în sprijinul său în afara adevărului ei.

Aceste două concepții privitoare la cultură s-au aflat în conflict de-a lungul întregii epoci moderne. Pe ruinele nenumăratelor lupte dintre ele a crescut o a treia. „Cultura comună“ a unui trib e un semn al coeziunii sale interne. Dar triburile dispar din lumea modernă, la fel ca toate formele de societate tradițională. Obiceiurile, practicile, festivalurile, rituurile și credințele au căpătat un caracter fluid și indiferent, ce reflectă existența noastră nomadă și deznădăcinată, de

ființe care trăiesc bizuindu-se pe unde radio globale. În ciuda acestui fapt, în ciuda tuturor înlesnirilor și invențiilor care scutesc multă muncă, făcând ca mulți oameni să devină „inutili“, locuitorii orașelor moderne sunt ființe la fel de sociale precum membrii unui trib tradițional. Nu au liniște câtă vreme nu dobândesc o *identitate socială*, un veșmânt care, reprezentându-i în ochii altora, să le dea încredere în ei înșiși. Această căutare a „identității“ e răspândită în întreaga viață modernă. Deși e un lucru fluid și își poate schimba direcția de mai multe ori într-o viață, ba chiar de două ori într-un an, ea are multe în comun cu atașamentul membrilor tribului față de o cultură comună. Cultivarea „identității“ este un mod al „faptului-de-a-fi-laolaltă“, ca să folosesc jargonul existențialist, un mijloc de a cere spațiu într-o lume publică. În același timp, ea este întemeiată pe alegere, gust și timp liber; se hrănește cu artă populară și distracții; în sensul cel mai larg, este o lucrare a imaginației. În aceste privințe, e asemănătoare culturii înalte a unei tradiții literare și artistice.

Această a treia concepție despre cultură – cultura populară, așa cum o voi numi – a devenit o temă familiară în sociologie. Ea definește materia studiilor culturale – disciplină academică întemeiată de Raymond Williams în încercarea de a înlocui studiul limbii engleze. Williams era critic literar, dar simpatiile sale egalitariste l-au determinat să se ridice împotriva tradiției elitiste din învățământul literar. Alături de cultura de elită a claselor de sus, argumenta el, a existat întotdeauna o alta, cu nici un chip inferioară, cultura oamenilor de rând, prin care aceștia și-au afirmat solidaritatea în fața opresiunii și prin care și-au exprimat identitatea socială și sentimentul de apartenență. Antielitismul lui Williams a atins o coardă sensibilă, iar conceptul de cultură a fost extins ca să descrie formele de artă și

distrație populare în condiții moderne. Ca urmare a acestei extinderi academice, conceptul a început să-și piardă specificitatea. Orice activitate sau artefact este considerat cultural dacă e un produs al interacțiunii sociale formator de identitate.

Cultura populară e de două feluri: moștenită și dobândită. Globalizarea a dus la dispariția culturilor moștenite (folclorice) din Europa și America și la înlocuirea lor cu mișmașul comercializat pe care-l voi discuta în capitolele ulterioare. Unele părți ale culturii folclorice – mai ales muzica – au devenit materia primă pentru arta înaltă, reapărând într-o formă transfigurată la Bartók, Vaughan Williams și Copland. Restul și-a schimbat forma din tradiție moștenită în „moștenire“ comercializată, iar acum se holbează la noi din cutii de sticlă aflate în muzeul de artă populară. Oamenii de azi pot fi fermecați de costumele populare, de dansul popular și de festivalurile folclorice. Dar ei nu-și găsesc identitatea prin intermediul acestor lucruri – alt mod de a spune că cultura folclorică e moartă. „Folkul“ e un stil nou în muzica pop, dar fără rădăcini într-o comunitate moștenită.

Ideea de cultură a lui Herder este „particularistă“. O cultură este definită drept ceva separat – o insulă de „noi“ într-un ocean de „ei“. Concepția lui Humboldt este „universalistă“: pentru el, persoana cultivată privește omenirea ca pe un întreg, cunoaște arta și literatura altor popoare și simpatizează cu viața omenească în toate formele și aspirațiile ei mai înalte. De ce folosim deci același cuvânt pentru două idei atât de incompatibile? De ce scriem o carte despre cultură care tratează despre „cultura comună“ și „cultura înaltă“ ca și cum s-ar afla conectate într-un fel profund? Ca persoană educată, simpatia mea se îndreaptă către Humboldt și Matthew Arnold. Ca englez de modă veche, înclin către Herder. Unul dintre motivele mele

pentru a scrie această carte este că simt cum aceste două simpatii se hrănesc din aceeași sursă.

Totuși, trebuie să pornim de la presupuziția că, discutând despre cultură, avem de-a face cu trei sau mai multe idei distincte. Dacă am pune o întrebare simplă precum „E pasta de dinți parte a culturii?“, atunci Herder ar răspunde „Cu siguranță nu, deși poate că e parte a civilizației“. Iar Arnold ar spune „Nu“, adăugând însă că pasta de dinți prezentată de Pam Germ în „Portretul unei tenii“, cu care a și câștigat un premiu, este o parte, deși poate una regretabilă, a culturii naționale. Profesorul de studii culturale va replica probabil „Sigur că pasta de dinți e o parte a culturii“, de vreme ce ea este un mod în care oamenii își formează și își exprimă identitatea socială, iar decizia de a o folosi sau nu e o decizie orientată către ceilalți. (Imaginați-vă America fără pastă de dinți!)

În cele ce urmează, metoda mea poate fi numită arheologică. Voi explora straturile conștiinței moderne, unele foarte vechi și geologice, altele mai recent depuse și încă în fierbere. Voi începe prin analiza culturii comune și a locului său în viața unui trib. Poate că este excentric să încep din acest punct, dar e la fel de excentric să încep din oricare alt punct. Pentru că cine scrie despre cultură începe doar rareori. În literatura de specialitate pe care am studiat-o, cercetătorii tind să intre direct *in mediis rebus**, luptând într-o tabără sau alta, în bătălii care sunt acum atât de confuze, încât cu greu le mai înțelege cineva sensul. Iar asta nu se întâmplă întrucât nu văd pădurea de copaci, ci întrucât nu au căutat dincolo de copaci, nu au căutat viața care-i hrănește în secret.

* În miezul lucrurilor (*lat.*).

Cuprins

<i>Prefață</i>	7
1. Ce este cultura?	9
2. Cultură și cult	14
3. Iluminismul	36
4. Privirea estetică	46
5. Romantismul	68
6. Fantezia, imaginația și negustorul	79
7. Modernismul	96
8. Avangarda și kitschul	118
9. Yoofanasia	133
10. Mâini trândave	156
11. Lucrarea diavolului	171
12. Concluzii	188
<i>Note</i>	202
<i>O bibliografie destul de interesantă</i>	208